

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2023, s. 10: 325-357

Bozkır Türk Kültüründe Ant İçme Törenlerinde Kullanılan Kutsallar ve Ant Kardeşliği
Sacraments Used in Oath-Taking Ceremonies in Steppe Turkish Culture and Oath Brotherhood

Engin GÜNGÖR

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Antalya Yusuf Ziya Öner Fen Lisesi
Phd., Ministry of Education, Antalya Yusuf Ziya Oner Science High School
Antalya / TURKEY

ezgungormez@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3951-8371

DOI: 10.56720/mevzu.1327972

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16 Ağustos / August 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: GÜNGÖR, Engin, "Bozkır Türk Kültüründe Ant Kardeşliği ve Ant İçme Törenlerinde Kullanılan Kutsallar ". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (Eylül 2023): 325-357.
<https://doi.org/10.47424/10.56720/mevzu.1327972>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu makalede bozkır Türk kültürü şeklinde tanımladığımız yapı, genel olarak Gök Tanrı inancıyla hayat sürmüş olan eski Türklerdir. Bilindiği üzere bu Türkler tarih sahnesine çıktıkları coğrafyanın gereği olarak konar-göçer bir hayat tarzı sürmüşlerdir. Çoğunluğu bu hayat tarzından kaynaklı olarak yazıyı diğer medeniyetlere göre daha geç ve daha seyrek kullanan eski Türkler için sözlü kültür büyük ehemmiyet arz etmiştir. İşte bu çalışmada sözlü kültür dairesinde, sözün kıymet ve bağlayıcılığını ortaya koyan ant içme geleneği, bu gelenek vasıtasıyla oluşturulan ant kardeşliği ve ant içme ritüelleri esnasında kullanılan kutsal varlıkların bozkır Türk kültürü içerisindeki manası açıklanmaya çalışılmıştır. Genel olarak toplum önünde ve törenler eşliğinde gerçekleştirilen ant içme geleneği bozkır coğrafyasında hayatta kalıp zorluklarla mücadele edebilmek için Türkler açısından son derece önem arz etmiştir. Çünkü yaşadıkları coğrafya gereği büyük göç ve akınlar gibi son derece riskli işlerle uğraşmak zorunda kalan Türkler için toplumsal birlik ve dayanışmayı sağlayabilmek hayati bir mesele olmuştur. Bu dayanışma ruhunu diri tutabilmek adına düzenlenen törenlerde karşılıklı yemin ederek inşa edilen ant kardeşliği bu makalenin ele aldığı diğer bir husus olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bozkır, Türk, Ant İçme, Ant Kardeş, Tören

Abstract

The structure that we define as steppe Turkish culture in this article is the old Turks, who generally lived with the belief of the Sky God. As it is known, these Turks led a nomadic lifestyle as a requirement of the geography they emerged on the stage of history. Oral culture was of great importance for the ancient Turks, the majority of whom used writing later and less frequently than other civilizations due to this lifestyle. In this study, in the context of oral culture, the tradition of the oath that reveals the value and bindingness of the word, the brotherhood of the oath formed through this tradition, and the meaning of the sacred beings used in the oath ceremony are explained within the framework of the Steppe Turkish culture. In general, the tradition of taking an oath in front of the public and accompanied by ceremonies has been extremely important for the Turks to survive in the steppe geography and to struggle with difficulties. Because, for the Turks, who had to deal with extre-

mely risky jobs such as great migration and raids due to the geography they live in, it has been a vital issue to provide social unity and solidarity. Another issue that this article deals with is the brotherhood of oath built by mutual oath in the ceremonies held in order to keep this spirit of solidarity alive.

Keywords: Steppe, Turkish, Oath taking, Oath Brotherhood, Ceremony

Giriş

Divanü Lugat-it Türk ve Kutadgu Bilig'de¹ "and" şeklinde kaydedilen, Uygur, Kırgız ve günümüz Türkçesine ise "ant"² olarak geçen kelime bozkır Türk kültürüne ışık tutan eski kaynaklarda söz vermek manasında kullanılmıştır. Bugün, verilen sözden dönülmemesi için kullanılan ve bağlayıcılık anlamı içeren "yemin et" kavramı ise "ant iç"³ veya "andık"⁴ sözcükleri ile ifade edilmiştir. Bozkır Türk kültüründe söz verme geleneği genel olarak karşılıklılık ilkesi doğrultusunda ve toplum önünde yapılmıştır. Bu nedenle bozkır Türkleri, karşılıklı söz vermek anlamını içeren ant içme törenlerini yemeli içmeli ortamlarda ve kalabalıkları şahit tutarak gerçekleştirmişlerdir. Tören şeklinde gerçekleştirildiğini gördüğümüz önemli antlarda karşılıklı söz veren kişiler "ayak"⁵ adı verilen kâse veya kadehlere içki koyup kendi kanlarından da küçük bir miktar karıştırdıktan sonra yine toplumun önünde içmişlerdir. İşte "ant içmek" tanımlaması buradan gelmektedir.⁶ Bu geleneğin bozkır Türk kültüründe son derece yaygın olduğu bilinmektedir. Çünkü yazıyı dünya medeniyetleri arasında geç kullanmaya başlayan Türkler uzun süre sözlü kültürün etkisiyle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Öyle ki onların ana yasaları diyebileceğimiz töreleri dahi yazısız hukuk kuralları olarak uzun süreler bo-

1 Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat (İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005), 1098.

2 K K Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 36; Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi* (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), 17.

3 Comes Geza Kuun, *Codex Cumanicus* (Budapestini, Academie Hung, 1880), 138/249.

4 Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lugat-it-Türk*, çev. Besim Atalay. (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1985), Cilt. I, 42-459, Cilt. IV, 24; Moğol dilinde de Divanü Lugat-it Türk'te olduğu gibi "and" olarak yazılmıştır. Bkz. Ferdinand D. Lessing, *Moğolca - Türkçe Sözlük*, çev. Günay Karaağaç (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 77.

5 Kırgızlar ant içilen kadehlere "ant ayak" derler. Bkz. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, 62.

6 İlhami Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Milli Folklor* 21/84 (2009), 98.

yunca varlık sürdürmüş ve tereddüt etmeden uygulanmıştır. İşte bu sözlü kültür içerisinde hayat süren Türkler için söz vermek ve verilen sözü yerine getirmek son derece önemli bir hal almıştır. Dolayısıyla sözü namus olarak gören Türkler bu konuda oldukça güvenilir olmuşlardır.⁷

Bozkır Türk kültürünün eski dönemlerinden itibaren rastladığımız ve genel olarak törenler eşliğinde yapılan ant içme geleneği; devletler, kabileler ve kişiler arasında kardeşleşme ve dostluk nişanesi olarak kabul görmüştür.⁸ İlk örneklerini Hunlar⁹ ve İskitlerde gördüğümüz bu gelenekte eğer iki kişi kardeş veya dost olmaya karar verirse bir kâse içine şarap doldururlar. Toplum önünde ant içecek olanlar el ya da kollarını hafif bir şekilde çizerek bu kaba kanlarını karıştırırlar, sonra savaş aletlerini daldırırlar.¹⁰ Tören tanrısal öfke üzerine ant içerek kaptaki şaraptan azıcık içip oradaki ileri gelenlere ikramla devam eder.¹¹ Sonunda kılıçlarını değişen bu kişiler artık “antlı adaş” olmuşlardır. Bu geleneğin İskitler ve Hunlardan başka Ural-Altay kavimlerinden olan Macarlar ve Kumanlar arasında da yaygın olduğu bilinmektedir.¹² Nitekim Orta Asya’nın birçok bölgesinde farklı Türk devletlerine ait elinde kadeh tutan balballara rastlanmaktadır. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından ant içmeyi gerektiren bir olayın anısı olarak dikilen anıtlar şeklinde yorumlanmıştır.¹³ En eski devirlerde dostluk veya kardeşlik kurmak için yapılan bu uygulama sonraları hakikati yalandan ayırt etmek için yapılmış ve eski Türkçede “kargış” denilen gelenekle bir tutularak ikisine birden ant denilmiştir.¹⁴

Dostluk ya da kardeşlik inşası için yapılan antlarda sıklıkla rastladığımız önemli bir uygulama karşılıklı hediye verme geleneğidir. Örneğin Temucin ve

⁷ Gönül Gökdemir, “Türk Mitolojisinde Yemin-Ant Müessesesi”, *Milli Folklor* 15/59 (2003), 64.

⁸ Ümit Hassan, *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*, 5. Basım (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 149.

⁹ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 317.

¹⁰ Taner Tarhan, “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1969), 159.

¹¹ Herodotos, *Herodotos Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), IV/ 31.

¹² E H Minns, *Scythians and Greeks*, (Cambridge: University Press, 1913), 87.

¹³ Haluk Berkmen, “Türk Kültüründe Ant Geleneği”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi* (Mart 2015), 3.

¹⁴ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 323-325.

Camuha çocuk yaşta ilk dostluklarını tesis ettiklerinde Camuha ona karaca bacağından yapılmış bir aşık kemiği hediye etmiştir. Hediyeyi kabul eden Temucin de içine kurşun dökülmüş başka bir aşık kemiğini Camuha'ya armağan etmiştir. Büyüdüklerinde ise Türk kültüründe gördüğümüz kuşak değiş-tirme geleneğini uygulayarak dostluklarını tazelemişlerdir.¹⁵ Temucin ve Camuha arasındaki hediyeleşerek ant içme geleneği Moğol geleneğindeki antlar açısından ne kadar önemli ise Türk kültürü açısından da o derece öneme sahiptir. Nitekim farklı kavimlerden gelseler de Türkler ve Moğollar tarih sahnesinde görülmeye başladığı andan itibaren aynı coğrafyayı paylaşan kadim komşular olarak bilinir. Üstelik bunlardan biri coğrafyada üstünlük sağladığında diğeri çoğu zaman onun bünyesi altında yaşamıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde kültürel etkileşimin bu iki kavim arasında ne denli kuvvetli olduğu dahi iyi anlaşılmış olacaktır.

Esasen konar-göçer yaşam tarzlarının ve yaşadıkları coğrafyanın zorlukları nedeniyle bozkır Türklerinin bu türden dostluk antlarına her dönem ihtiyaçları olmuştur. Aksi taktirde bozkır coğrafyasında hayatta kalabilmenin yegâne koşullarından olan; göç, av, akın ve büyük sürülerin otlatılması gibi uğraşlarla dayanışma ruhu olmayan alelade toplulukların baş etme imkânı yoktur. Bahsi geçen son derece riskli bu işlerin yapılması aralarındaki dostluk ve dayanışmanın kuvvetine bağlıdır. Nitekim yöneticiler de bu bilince sahip olarak toplumsal kaynaşmayı sağlayabilmek adına sıklıkla bir araya gelinecek törenler tertip etmişlerdir. İşte bu tip törenlerde inşa edilen dayanışma ve dostluk ruhunun kalıcı hale getirilebilmesi için karşılıklı yeminler edilmiştir. Bu yeminlerde ölünceye kadar birbirlerine yardım edeceklerine, birbirleri için bütün tehlikeleri göze alacaklarına ve hatta gerektiğinde öleceklerine dair sözler vermişlerdir.¹⁶ İşte Temucin ile Camuha'nın küçük yaşta kurdukları dostluklarını yenilemek için söyledikleri: "*Kadim zamanki ihtiyarların sözlerini duyduk. Buna göre, dost olan kimselerin hayatı ve canı bir olur. Onlar birbirini terk*

¹⁵ *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986), 53.

¹⁶ İskit soyundan gelen Togaris'in; "Bizim memleketimizde savaş hiç eksik olmaz, ya biz bir ülkeye saldırırız, ya bizim yurdumuza bir saldıran olur, bir otlak için, talan için silaha sarılırız. İnsana dost da işte öyle zamanlarda lâzım olur. İşte bunun içindir ki, biz dostluklarımızı sağlamca perçinleriz, biz onun karşı konulmaz, yenilmez bir silah olduğuna inanırız" sözleri duruma açıklık getirir niteliktedir. Bkz. Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Ant", 97/99.

etmezler, birbirinin hayatını korurlar” sözleri bozkır coğrafyasındaki ant kardeşliğinin önemini vurgular niteliktedir.¹⁷

1. Ant İçme Törenlerinde Kullanılan Kutsallar

Türklerin ant içme sahnelerinde en çok kullandığı malzemelerden biri onların neredeyse yanlarından ayırmadıkları kılıçları olmuştur. Savaş mabudu olarak kabul ettikleri kılıçlarını şahit tutarak Gök Tanrı huzurunda ant içen Türklerin bu geleneklerini en eski çağlarından itibaren uyguladığı tarihi kayıtlarda mevcuttur.¹⁸ Verilen sözün tutulmamasını çok büyük ayıp kabul eden Türkler, utanç vesilesi olarak gördükleri bu durumun huzurunda söz verdikleri kılıçları tarafından da affedilmeyeceğini düşünmüşlerdir. Nitekim Kaşgarlı'nın eserinde bu inanış biçimiyle ilgili dile getirdiği; “*kök temür kerü turmas*” yani “*gök demir(kılıç) boş durmaz*” savı duruma açıklık getirir niteliktedir. Açıklamalarına; “*Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların halkları ant içtiklerinde yahut sözleştiklerinde demiri ululamak için, kılıcı çıkararak yanlamasına öne korlar (bu kök kirsun kızıl çıksun) derler. Bu (sözünde durmazsan kılıç kanına bulansın, demir senden öcünü alsın) demektir.*”¹⁹ sözleriyle devam eden Kaşgarlı, bir yandan Türk kültüründe söz veren kişinin aldığı sorumluluğu hatırlatırken, diğer yandan sözünde durulmaması durumunda muhakkak ilahi bir cezaya çarptırılacağını da dile getirmektedir.

Altaylı kavimlerden Telengitler de ant içerken ok ve yaylarını tutup “*işte ay, işte güneş, işte silah! Ben bu silahı yalıyorum. Eğer suçlu isem bu silah beni öldürsün*” demişlerdir. Aynı uygulamanın Kırgızlar ve Kazaklarda da olduğu bilinmektedir. Bunlar da Altaylı kavimler gibi ant içerken oklarını ısırarak ve kılıçlarını yalamak gibi ritüelleri yerine getirmişlerdir.²⁰ Başkurtlarda ise silah üzerine yemin etmek en büyük antlardan sayılarak olağanüstü gücüne ina-

¹⁷ Moğolların Gizli Tarihi, 52-53.

¹⁸ İskitler ve Hunların kutlu yış (ormanlı dağ) da yaptıkları at kurbanı merasiminde Gök Tanrı ve savaş mabudu olarak kabul ettikleri kınırak (kılıç)'ı şahit tutarak ant içtikleri ve birbirlerine sadakat sözü verdikleri Pruşek'in kayıtlarında mevcuttur. Doğu Hun geleneğinde de kurban edilen ak atın kanı ile karışmış bir içki hazırlanır ve buna kılıç batırılarak Gök Tanrı şahit tutulup ant içilirdi. Bkz. Emel Esin, *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978), 38/97.

¹⁹ Kaşgarlı Mahmut, *DLT*, Cilt. I, 361-362.

²⁰ Sagınbay Orozbekov, *Manas*, (Frunze: Kırgızistan Yayınları, 1982), Cilt. IV, 197.

nılmıştır. Öyle ki ant içmeye zorlanan suçlu yalan yere bunu yaparsa büyük günah işlemiş olacağı için başına fena işler gelecektir. Bu nedenle onlar ant içmek yerine suçunu itiraf etmeyi tercih etmişlerdir.²¹

Yine Çin kaynaklarına göre, Hunların atası olduğu tahmin edilen Hsiung-nuların Gök Tanrı ve yanındakileri temsil ettiği düşünülen on iki madeni heykel ile beraber kılıç şeklindeki savaş mabuduna da taptıkları bilinmektedir. Nitekim M.Ö. 43 yılında yaptıkları ant içme törenlerinde gök ile birlikte kılıcı da şahit tuttukları görülmektedir.²² Kutsallık atfettikleri bazı heykellerin bozkır Türk kültüründe ant içme törenlerinde kullanıldığı İslam fakihî İbn-ül - Fakih tarafından da nakledilmiştir. İbn-ül Fakih'in kayıtlarına göre;

*"Türkler bakırdan yapılmış bir put önünde yemin ederler. Putun önünde altında kadın pantolonu olan su dolu bir kap bulunur. Ant içecek olan kişi suyun içine altın ve bir avuç buğday atar sonra da andını bozarsam kadın pantolonu giyeyim, beni buğday gibi biçsinler, yüzüm altın gibi sararsın" derler.*²³

İslam öncesi Türk geleneklerindeki uygulamaların birçoğunu tespit ettiğimiz Dede Korkut hikâyelerinde de ant içme usulünün net bir şekilde var olduğu görmekteyiz. Genel olarak *"Kılıcıma doğranayım, okuma saplanayım..."* diye başladığı için bozkır Türk kültüründeki *"kök girsin kızıl çıksın"* andını anımsatan örneklere; Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek destanında, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı destanında, Uşun Koca Oğlu Segrek destanında ve daha birçoğunda rastlanmaktadır.²⁴

Kılıçlar kadar olmasa da yine Türklerin savaş meydanlarında kullandıkları baltalar üzerine ant içtiklerini kaynaklardan tespit etmek mümkündür. Herodot'un naklettiğine göre İskit kurganlarında sıkça rastlanılan baltalar²⁵ onların vazgeçilmez silahları olarak tıpkı kılıçlar gibi ant içme törenlerinde

²¹ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 319-321.

²² Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), 126.

²³ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 318.

²⁴ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 1984), 49/91/126.

²⁵ A I Melyukova, "Scythians Of Southeastern Europe", *Nomads Of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*, ed. Jeannine Davis Kimball - Vladimir A. Bashilov and Leonid T. Yablonsky (Berkeley: Zinat Press, 1995), 46.

şahitliğine başvurulacak kutsiyettedirler. Hatta İskitlerin kurucusu üç kardeş efsanesinde düşen altın nesnelere arasında balta da yer almaktadır.²⁶

Esasen bozkır Türk kültüründe kılıç, bıçak ve balta gibi savaş malzemesinin kutsal sayılıp ant törenlerinde kullanmasının sebebinin bu kültürün demire yüklediği kutsallıkla da ilişkilendirmek gerekmektedir. Demir birçok eski medeniyetin dilinde mana olarak; "gök metali", "göksel şimşek"²⁷ veya "gök-ateş"²⁸ şeklinde isimlendirilmiştir. Bu manalardan da anlaşıldığı üzere Eski Çağ medeniyetlerinin birçoğunda demir, isimlendirilirken daha çok gökselliğine vurgu yapılan bir metal olmuştur. Bu durum ilk işlenen demirin meteor kaynaklı olmasıyla alakalıdır. Nitekim Eski Çağ toplumlarında mitolojik bir unsur olarak algılanmasının temel sebebi de budur.²⁹ Eski Türklerde de günümüz kullanımına yakın bir şekilde "temür"³⁰ veya "temir"³¹ şeklinde isimlendirilen bu metal tıpkı diğer Eski Çağ medeniyetlerinde olduğu gibi göksel ve mitolojik bir nesne olarak algılanmıştır. Bozkır Türkleri açısından bu dünyaya ait olmayan demir aynı zamanda kötü ruhların kovucusu niteliğindedir. Bu nedenle şamanın insanları iyileştirmek için kötü ruhlarla yaptığı mücadeledeki birçok alet ve aksesuarında yer alarak ona yardımcı olmuştur.³² Demir işleme sanatına ilk defa gökten düşen meteor demiri ile başlayan bozkır Türklerinin, göğü Tanrı mekânı olarak kabul ettikleri düşünülürse aslında demir de Tanrının bahşettiği bir metal olarak gücün ve üstünlüğün temsili konumundadır.³³ Bu inanış biçimleri düşünüldüğünde gökten Tanrı tarafından hediye olarak gönderilen ve Türklerin birçok zafer kazanmasında yardımcı

²⁶ Herodot, *Herodotos Tarihi*, Cilt. IV, 3.

²⁷ Mircae Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, çev. Mehmet Emin Özcan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 22-23.

²⁸ Thomas Arthur Rickard, "The Use of Meteoric Iron", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 71/1(2) (1941), 55.

²⁹ Robert James Forbes, *Studies in Ancient Technology* Vol. IX (Netherlands: E.J. Brill Leiden, 1964), 198 ; Önder Küçükerman vd., *Anadolu Sanayi ve Tasarım Tarihinin Ayak İzlerinde Maden Döküm Sanatı* (İstanbul: Türk Demir Döküm Fabrikaları Genel Müdürlüğü, 1994), 15.

³⁰ Kaşgarlı Mahmut, *DLT*, Cilt. I, 42/187/361/520, Cilt. II, 11/21, Cilt. III, 253; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, b. 3041/4263/4710/6551.

³¹ Kuun, *Codex Cumanicus*, 180/208/286.

³² Wilhelm Radloff, *Sibirya'dan*, çev. Ahmet Temir (İstanbul: Maarif Basımevi, 1956), 20.

³³ A V Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Materyaller* (Konya: Kömen Yayınları, 2006), 8.

olan demirin ant törenlerinde mistik bir şekilde yer alması gayet makul görünmektedir.

Demirin Türk kültüründeki bu kutsal pozisyonu, onu işleyerek şekillendiren ve özel ruhlar vasıtasıyla korunduğu düşünülen demircilerin de kutsal kabul edilmesine sebep olmuştur. Bilindiği üzere Türk kültüründe demirciler de şamanlar gibi mistik güçleri olan kişilerdir.³⁴ Üstelik bu durum yalnızca demirciler için değil onların kullandığı aletler için de geçerlidir. Örneğin, demirci ustanın şöhreti onun körükleriyle alakalıdır. Genellikle atalarından miras kalan ve hatta aileye özgü özel bir anlam taşıyan körükler bu nedenle çok fazla değer görmüştür.³⁵ İnanışta bu denli yer edinmiş olan kutsal körükler Türkler tarafından düzenlenen törenlerde üzerine ant içilmek için kullanılmıştır. Demirci körüğü Türk kültüründeki ant törenlerinde öyle yer etmiştir ki XIX. yüzyılda dahi İslamiyet'i kabul etmiş Kırgız-Kazak bozkırlarında hala bu amaçla kullanılmıştır.³⁶ Demircinin bir diğer ayrıcalığı da kullandığı örstür. Öyle ki yapımı gizli gerçekleştirilen bu aletler üzerinde dövülen bitkiler, güçlü bir ilaç ve iyileştirici olarak kabul görmüştür. Bu nedenle tıpkı körükler gibi örsler de ant içerken kullanılmıştır. Hatta kutsal örs üzerinde yapılan yemin özellikle bağlayıcı olarak kabul edilmiş ve demirci örs üzerinden büyümlü bir güç almıştır. Gerek körük gerekse de örs gibi demirci aletlerinin kendi mistik güçleri olduğuna yönelik bu inanış sonraları bu aletlerin demirci olmadan bile büyüsel güçleriyle işleyebileceği algısının yerleşmesine sebep olmuştur.³⁷ Elbette bozkır Türkleri de inanışları gereği böylesine mistik güçler yükledikleri bu aletleri ant törenlerinde kullanmayı ve onların şahitliklerine başvurmayı ihmal etmemişlerdir.

Bozkır Türklerinde nadir olarak karşılaşılan bir ant türü de "ayn andı" şeklinde isimlendirilmiştir. Daha çok Altay taraflarında görülen bu ant şekli Okladnikov'a göre Batı Sibiryaya Neolitik çağına Fin-Ugorlar vasıtasıyla gelmiş-

³⁴ Eliade, *Demirciler ve Simyacılar*, 31/100-101.

³⁵ R J Forbes, *Metallurgy in Antiquity* (Netherlands: Leiden, 1950), 83-84; W Cline, *Mining And Metallurgy In Negro Africa* (Paris: George Banta Publishing Company, 1937), 124.

³⁶ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 322.

³⁷ Forbes, *Metallurgy in Antiquity*, 83-84; Cline, *Mining And Metallurgy In Negro Africa*, 124.

tir.³⁸ Altaylılar ayıya baba manasında “aba” derken Yakutlar ise büyük baba manasında “öbüge” veya dağ efendisi anlamına gelen “toyono” demmiştir. Ayı’nın canileri ve sözünden cayanları cezalandıracağına inanılan bu gelenekte Altaylılar yemin ederken bir ayı postu üzerine oturmuş ve onun burun deliklerini öpmüşlerdir. Yine Yenisey taraflarında yaşayan Salcaklar’ın da ayı postu üzerindeki yeminlerini ederken: “(yalan söylersem) gün, ay görüyor” diyerek bıçaklarını yaladıkları bilinmektedir. Yakutlarda da en güçlü antlardan biri ayı andı olmuştur. Buna göre ant içecek olan Yakutun evine ayı kafası getirilmiş ve yanan ocağın önüne konmuştur. Üzerinde bir kapla yağ bulun ateş önünde ant içecek kişi dizleri üzerine oturup; “eğer yalan söylersem bu yağ karnımı delsin! ayı beni yesin! ayı kafasını ısırdığım gibi o da beni ısırsın!” diyerek ayı kafasını ısırmıştır.³⁹

Bozkır Türk kültüründe ant törenlerinde yer alan diğer bir kutsal hayvan da attır. Konargöçer hayatın en önemli ihtiyaçlarından biri olan at, Türklerin birçok alanda fayda gördüğü ayrılmaz parçaları olmuştur. Kafesoğlu’na göre bozkır kültürü Türk’ün kanadı olarak isimlendirilen at ve demir üzerine kurulmuştur.⁴⁰ Gerektiğinde konuşan, zekâ sahibi ve gökten indirilmiş kutsal bir varlık olarak kabul edilen atlar⁴¹ üzerinde Türkler; göç etmiş, sürülerini yönetmiş, avlanmış, savaşa gitmiş, dini inançları doğrultusunda onları Tanrıya kurban etmiş ve gerektiğinde süslü koşum takımları ile donatarak sahibiyile beraber kurgana gömmüşlerdir.⁴² Nitekim Türk kültüründe at zamanla öyle bir yer edinmiştir ki, bozkır denildiği zaman akla ilk gelen tanımlama “atlı kültür” olmuştur.⁴³ Türkler ile at arasında kurulan bu sıkı bağ Çinlilerin de

³⁸ Ayı Fin-Ugorların sanatlarında, mitolojilerinde ve dinsel uygulamalarında ilk çağdan beri çok önemli bir yer tutmuştur. Bu hayvan en yüksek tanrısal varlıkla ilişkilendirildiğinden, kült içinde çok yüksek bir saygınlığa sahip bulunuyordu. Bkz. A P Okladnikov, “Tarihin Şafağında İç Asya”, çev. Alaeddin Şenel, *Erken İç Asya Tarihi*, drl. Denis Sinor (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 97.

³⁹ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 319/321.

⁴⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003), 214-226; Nejat Diyarbakırlı, *Hun Sanatı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 109.

⁴¹ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 221-222.

⁴² Taner Tarhan, “Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler”, *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), I/598.

⁴³ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi (Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl)*, çev. Aykut Kazancıgil - Lale Arslan-Özcan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), 121.

dikkatini çekmiş ve kaynaklarında “*Türklerin hayatı atlarına bağlıdır*” gibi ifadeler kullanmışlardır.⁴⁴ Sadece yazılı kaynaklar değil arkeolojik buluntulardan elde edilen veriler de bozkır Türk kültüründe atın yerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda kurganlardan elde edilen at iskeletleri, koşum takımları, at tasvirleri ve at arabası kalıntıları kaynaklardan ulaşılan bilgilere somut birer delil oluşturmaktadır.⁴⁵ M.Ö. 2. binyıldan itibaren Türklerin dini hayatında önemli bir yer tutmaya başladığı anlaşılan atlar,⁴⁶ Türk ordularına sağladığı çeviklik ve hız sayesinde bölgesindeki diğer medeniyetlere karşı onların müthiş askeri başarıları elde etmelerinin ve güçlü imparatorluklar oluşturmalarının yolunu açmıştır.⁴⁷ Hayatın her alanına sundukları büyük katkılar sayesinde tıpkı kurtlar gibi Türk destanlarına giren atlar, özellikle Yakut ve Buryat türeyiş destanlarında sıklıkla yer almıştır.⁴⁸

Bozkır Türk kültüründe bu denli öneme sahip olan at; bazen üzerine yemin edilerek, bazen antlı adaş olacak kişiler tarafından birbiriyle değişerek, bazen kafatası veya kuyruğu kullanılarak, bazen de ant törenlerinde kurban edilip kan akıtılarak Türklerin antlaşmalarında yer almıştır.⁴⁹ Atların bu gelenekteki yerinin Hun devrinden itibaren süre geldiğini kaynaklar bize haber vermektedir. Örneğin, MÖ. 1. yüzyılda Hun Hakanı Ho-han-hsieh ile Çin elçileri Çan ve Mın arasındaki dostluk anlaşmasında Hun Hakanı ve başbuğları ile Çin elçileri No-Şuy ırmağının doğusundaki Hun dağına çıkmışlar ve bir

⁴⁴ Emel Esin, “The Horse in Turkic Art”, *Central Asiatic Journal* 10/3 (1965), 167-168.

⁴⁵ Taner Tarhan, “Eskiçağda Kimmerler Problemi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, Ekim 1976), 1/364.

⁴⁶ İlhami Durmuş, “Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-ev ve Demir”, *Gazi Üniversitesi Asya Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 22.

⁴⁷ Diyarbakirli, *Hun Sanatı*, 38.

⁴⁸ Bazı Yakut boylarının beyaz lekeleri olan bir attan türedikleri inancı ve Buryatların destanlarında şamanın ruhuyla evlenen ve şamanın atlarından birinin bir kısrağa çiftleşmesi sonucunda doğan sekiz bacaklı bir ata binen kadının şaman olması ve onun Buryatlar açısından koruyucu bir ruh olarak kabul edilmesi Türk kültüründe at ile ilgili türeyiş simgelerine birer örnek teşkil etmektedir. Bkz. Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000), 110.

⁴⁹ İlhami Durmuş, “Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar”, *Milli Folklor*, 23/89 (2011), 103.

beyaz at kurban edip ant içmişlerdir.⁵⁰ 1201 yılında birçok beyin toplanarak Camuha'yı han ilan ettiği ant içme töreninde de bir aygır ve bir de kısırak kesilmiştir. Bundan sonra orada bulunanlar Cengiz Han ve Onghan'a karşı savaş için yemin etmişlerdir.⁵¹

Yakutlarda ise ant içilirken ayı kafasının bulunmadığı durumlarda yerine at kafasının kullanıldığı bilinmektedir. Türk kültüründe şamanlığa geçiş törenlerinde ise daha çok at kıllarının kullanıldığı görülmektedir. Altaylarda zor durumda kalanlara hep yardım edeceğine dair bildiği bütün kutsallar üzerine ant içen genç şamanın eline tutturulan asa her zaman kıllarıyla süslenmiştir. Kırgız ve Kazak bozkırlarında ise at kanına el sürmek vardır. Eğer aralarında bir barış antlaşması yapılacaksa boz aygır kesilmiş ve barışa sadık kalacaklarına dair ant içerek eller kana sürülmüştür.⁵²

Bozkır Türk kültürünün sözlü kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla at bu özelliğiyle destanlarda da yer almaktadır. Örneğin, Dede Korkut hikayelerinde Beyrek'in Kazan'a asi olmayacağına dair içtiği antta kullandığı: "(Kazan'ın) Kara koç kazılık atına çok binmişim, bilmezsem bana tabut olsun!"⁵³ ifadeleri ile Kırgızların sözlerini tutmamaları durumunda her türlü olumsuzluğu ve belayı kabul edeceklerine yönelik kargışlarında⁵⁴ kullandıkları: "Yeminimden dönersem... Beyaz atın tozu çarpsın!"⁵⁵ sözleri at üzerine yapılan antlara örnek teşkil etmektedir.

Öte yandan yapılan dostluk antlarında ise daha çok at kurban etme geleneğinin uygulandığını görmekteyiz. Örneğin, Kırgızların meşhur Manas destanında kavgalı olan Kalmuk Bey'i ile Cakıp Han'ın diğer beyler önünde at

⁵⁰ Kao Ch'ü-Hsün, "The Ching Lu Shen Shrines of Han Sword Worship in Hsiung Nu Religion", *Central Asiatic Journal*, 5/3 (1960), 223.

⁵¹ Moğolların Gizli Tarihi, 69-70.

⁵² İnan, Makaleler ve İncelemeler, 318-322.

⁵³ Sadettin Özçelik, *Dede Korkut -Dresden Nüshası-* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), 771.

⁵⁴ Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Ant", 97.

⁵⁵ Mayrambek Orazbaev, "Kırgızlarda Bir Gelenek Olarak Yemin Etme ve Yemin için Kullanılan Kelimeler", *Acta Turcica* 4/2 (Temmuz 2013), 6-7.

kurban ederek dostluk andı içtikleri anlatılmaktadır.⁵⁶ Yine Abdülkadir İnan'ın aktardığına göre, Türk kültüründe dost olmaya karar veren kişilerin antlı adaş uygulamalarında kanlarını karıştırdığı içeceklerden birinin kımız olması ve ant sonunda atlarını değiştirmeleri bu gelenekteki atın yerini göstermek açısından son derece mühimdir.⁵⁷ Destanlardaki bu örnekler Türklerin kutsal kabul ettikleri değerler üzerine yemin etmeleri ve sözlerinde durmama-ları halinde cezalandırılmaları veya lanetlenmelerini dilediklerine yönelik kargış geleneğinin en net tezahürleridir.

Özellikle Altaylı kavimlerin inanışlardaki antlarda ise bu sefer Türk kül-türünde kutsal kabul edilen Güneş ve Ay'ın şahitliğinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Genellikle "işte gün, ay görüyor" diye başlayan antlar Türk kül-türünde bu varlıklara yüklenen anlamı ve kutsallığı ifade etmesi açısından önemlidir. Zira Türk kültüründe Ay ve Güneş'in ruhlara sahip kutsallar ol-duğu yaygın bir inanış biçimidir. Esasen Türklerdeki Gök Tanrı inancında Tanrı tektir ve en kutsal olan odur. Fakat bu durum geleneksel Türk inancın-da başka kutsal varlıkların olmadığı anlamına gelmez. Özellikle de geleneksel Türk inancı açısından Ay ve Güneş gibi gök cisimleri büyük önem ve kutsiyet taşımaktadır.⁵⁸

İnanışa göre, insanın ölümlü olmasına rağmen ebedi olan bu gök cisimle-rinin kendilerine ait ışıkları ve güçleri yoktur. Onlar bu güç ve özelliklerini Tanrıdan alırlar.⁵⁹ Çin kaynakları Hun hükümdarlarının gündüz Güneş'e gece ise Ay'a ibadet edip selamladıklarını bildirmektedir.⁶⁰ Türk kültüründeki ta-biat kültü anlayışıyla açıklanacak olan bu kutsal varlıklardan Güneş ana, Ay ise ata olarak kabul görmüştür. Bazı Saha Türklerinin destanlarında büyük kahramanlar Güneş ve Ay'ın himayesi altında yer almaktadır. Şaman kıyafet ve araçlarında da figürlerine sıklıkla rastladığımız bu gök cisimleri inanışa

⁵⁶ Keneş Yusupov, *Manas Destanı*, çev. Fikret Türkmen - Alimcan İnyet (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995), 40.

⁵⁷ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 325.

⁵⁸ Ahmet Gökçimen, "Türkmen İrımları (Halk İnanışları) ve İşlevleri", *Millî Folklor* 87 (2010), 150.

⁵⁹ Ahmet Güç, "Güneş", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/290.

⁶⁰ Ahmet Gökbel, *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)* (İstanbul: Ötüken, 2000), 212.

göre kardeştir ve ikisinin de birbirinden farklı üstün özellikleri vardır.⁶¹ Fakat ikisinin de kötü ruhların kovucusu olduğuna yönelik inanış ortaktır. İşte bu nedenle şaman kıyafetlerinde sıklıkla yer almışlardır. Bazen de kötü ruhlarla yaptıkları mücadeleyi kaybetmişlerdir. Eski Türk inanışına göre Güneş ve Ay tutulmasının sebebi bundan kaynaklanmaktadır.⁶² Bu gök cisimlerinin kutsallıklarına olan inanış Türk boyları arasında o denli yayılmıştır ki; efsanevi atalarının, yiğitlerinin ve komutanlarının elbise ve başlıklarına her daim resmedilmişlerdir. Hatta eski Türklerde hakanların çadırlarının önüne onları kötü ruhlardan korumak için Güneş tasvirlerinin çizildiği bilinmektedir.⁶³ İşte Türkler böylesine kutsadıkları ve iyi ruhlar sınıfından kabul ettikleri Güneş ve Ay'ı en kıymetli antlarında şahit göstermeyi ihmal etmemişlerdir. Hatta ettikleri yeminlerde onların huzurunda yalan söylemeyi asla kabul edilemez bir iş olarak görmüşlerdir.

Yine bozkır Türk kültüründe Yer-su ruhlarının önemli temsilcilerinden olan kutsal dağlar üzerine de ant içildiği bilinmektedir. Hem gizemli ve ulaşılmaz vasıflarıyla hükümdarlık merkezi olarak kabul edilen, hem de yükseklikleri ve heybetlerinden dolayı Türkler açısından dinsel nitelik taşıyan kutsal dağlar inanışa göre insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenlerler. Buna göre iyi ruhlar sınıfından olan dağ ruhları; hayvanların çoğalması, sağlıklı yaşam ve kötülüklerden korunmanın sağlayıcısıdır. Yeryüzünün merkezinde yer alan ve dünyanın eksenini oluşturduğuna inanılan bu kutsal dağlar için kurban kesmek eski Türklerde var olan bir uygulamadır. Atalarının kutsal mağaralarının⁶⁴ da burada olduğuna inanan⁶⁵ Türkler çoğu zaman ata kabul ettikleri⁶⁶

⁶¹ Saadettin Gömeç, "Eski Türk İnanıcı Üzerine Bir Özet", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/33, (2003), 88.

⁶² Aybars Pamir, "Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku'na Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/4, (2003), 164.

⁶³ Mireli Seyidof, "Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında-II". çev. Yavuz Akpınar. *Kardaş Edebiyatlar Dergisi* 3 (1982), 43.

⁶⁴ Denis Sinor, "(Kök) Türk İmparatorluğunun Kuruluşu ve Yıkılışı", çev. Talat Tekin, *Erken İç Asya Tarihi*, drl. Denis Sinor (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 397-398/421-422.

⁶⁵ Jean Paul Roux *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam. (Ankara: Bilgesu Yayınevi, 2011), 62; Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, 34.

⁶⁶ N. Ishjamts, "Nomads in Eastern Central Asia", *History of Civilizations of Central Asia (The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250)*, ed. Janos Harmatta (Paris: Unesco Publishing, 1994) 2/160.

ve Tanrı mekânı olarak gördükleri⁶⁷ dağlara yemin etmiş ve onlar huzurunda ant içmişlerdir.⁶⁸

Yer-su ruhlarının başka önemli temsilcilerinden ağaçların da - özellikle de dallarının - Türk ant törenlerinde kullanıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Diğer Eski Çağ toplumlarında olduğu gibi bozkır Türklerinde de; gölgesi, meyveleri, çiçekleri ve mevsimsel değişimleriyle dikkat çeken ağaçlar, ruhların ve ilahların mekânı olarak kabul görmüştür. Özellikle mevsimsel değişimle yeşeren ağaçlar kendilerini yeniledikleri bu döngü sayesinde diriliş ve ebediliğin sembolü olmuşlardır.⁶⁹ Bu nedenle Türkler Yer-su kültlerinden sayılan ağaçların birer ruhu (*iyeye*) olduğuna inanmışlardır.⁷⁰ Ayrıca ölümden sonra gerçekleşecek dirilişi ağaçların dirilişleri ile özdeşleştiren Türkler⁷¹ onları; bereket, varoluş ve canlılığın temsili mitolojik bir varlık şeklinde algılamışlardır.⁷² Yine bu kozmik ağaçlar; Tanrıyla iletişim kurmak, kötü ruhları kovmak ve bereketi artırmak gibi özelliklere de sahip olmuşlardır.⁷³ Altaylıların yaradılışla ilgili efsanelerinde yaradılışa sunmuş olduğu katkıyla Tanrısal bir vasıf da elde eden kutsal ağaçlar⁷⁴ inanışa göre; Hakan soyunun temsili,⁷⁵ Dünya'yı dalları üzerinde tutan,⁷⁶ gök kubbeyi delip geçerek Kutup yıldızına kadar

⁶⁷ Altay şamanlığındaki efsaneye göre Dünya bir sürü katlardan oluşmaktadır. İnanca göre on yedi kattan oluşan göğün on altıncı katında bulunan Bay Ülgen bu kısımda altın bir dağ üzerinde yaşamaktadır. Bkz. Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 87-88.

⁶⁸ Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001), 88.

⁶⁹ Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 298-299.

⁷⁰ Abdülkadir İnan, "Hurafeler ve Menşeleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Batıl İnanışlar Serisi I)* (Ankara: Nur Matbaası, 1962), 39.

⁷¹ Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük* (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1993), 27.

⁷² Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2007), 187.

⁷³ Pervin Ergun, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü", *Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları* (Ankara, 2004), 17-66.

⁷⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 105; Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Doğubay Yayınları, 2017), 56.

⁷⁵ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973), CCXCIV-CCXCV.

⁷⁶ Uno Holmberg, *The Mythology Of All Races*, Cilt. IV (New York: Cooper Square Publishers, 1964), 337.

çıkıp Tanrı mekanına ulaşabilen özelliklere sahiptirler.⁷⁷ Bu özellikleri sayesinde Türklerin inanç dünyasında, dağ ve Hakan ruhuyla beraber Tanrının yeryüzündeki yansıması ve Dünyadaki sembolü haline gelen⁷⁸ mitolojik bir varlık olarak kabul edilmişlerdir. Altayların yaradılış destanlarında insanların ve şamanların ağaçtan geldikleri ve bir meyve gibi dallarında bittikleri inanışı da hakimdir.⁷⁹

Yukarıda bahsedildiği üzere Türk mitolojisinde Tanrının, yaradılışın ve dirilişin sembolü olan ağaçlar dalları vasıtasıyla ant törenlerinde yerlerini almışlardır. Dal kesilerek yapılan ant törenlerinde karşılıklı söz veren kişiler, ağaçların ince dalından kopararak iki ucundan karşılıklı tutup kılıç ya da bıçakla tam ortasından ikiye bölmüş ve dal parçasını keserken “Eğer bu andı bozarsam şu dal gibi parçalanayım, yeşermeyim” diye ant içmişlerdir. İnsanın sonucuna katlanacağı ve geri dönemeyeceği şekilde yemin etmesi manası taşıyan bu antlarda bazen üçüncü bir kişi olmuştur. Bu kişi dalı ortadan kesen ve şahitliğine başvurulandır.⁸⁰ Eski dönemlerde Yakutlarda dostluk antlarında ağaçların kertildiği de görülmektedir. Nitekim ağacı veya yeri kertmenin ant ve sadakat unsuru olduğu bilinmektedir. Çin yıllıkları konuyla ilgili olarak Wuhuanlar’ın da sadakat göstermek için kertilmiş çubuk kullandıklarını ve yazıları olmadığını halde kimsenin ahbine aykırı hareket etmediğini anlatmaktadır.⁸¹

Kırgız edebi metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla eski Türkler yukarıda bahsi geçen kutsallar haricinde yine kutsal saydıkları; doğa olayları, yer, su, ata ruhları, anne sütü ve buğday üzerine de ant içmişlerdir. Tarafların verdiği sözü tutmaması durumunda sıralanan bu kutsalların kişiyi çarpacağı ve zarar vereceğine dair inanış bozkır coğrafyasında oldukça yaygın bir hal almıştır.

⁷⁷ Jean Paul Roux, “Türk Göçebe Sanatının Dini Bakımdan Anlamı”, *Türk Kültürü El Kitabı (İslamiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar)* 2/1a (İstanbul, 1972), 77.

⁷⁸ Metin Ergun, “Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları”, *Bellekten* 46/1 (1998), 72-73.

⁷⁹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006), 14-15.

⁸⁰ Orazbaev, “Kırgızlarda Bir Gelenek Olarak Yemin Etme ve Yemin için Kullanılan Kelimeler”, 12.

⁸¹ Gökdemir, “Türk Mitolojisinde “Yemin-Ant” Müessesesi”, 70.

Aslında söz vermenin ve onu tutmanın Türk kültüründeki önemine yukarıda açıklık getirmeye çalışmıştık. Bu açıdan değerlendirildiğinde zaten sözün kendisi yani içilen ant tutulmaması durumunda tek başına sözünde durmayana lanet getirecek ve onu çarpacak kudrettedir. Kırgızlarda “*ant ursorun (ant çarpsın)*” olarak isimlendirilen bu inanış onların destanlarında güçlü bir şekilde yer almıştır. Kırgız, Kıpçak ve Kazak coğrafyalarındaki meşhur “*Han Dursun*” hikayesi burada ant çarpması inanışına örnek olarak sunulabilir. Hikâyeye göre; bahsi geçen coğrafyada nam salan Er Eşim Han Türkistan bölgesine saldıran Kalmuk-Cungarlar üzerine sefere çıkarken halkını çok güvendiği dostu Han Tursun’a ant içerek emanet etmiştir. Fakat Er Eşim’in savaş esnasında öldüğüne dair dedikodulara inanan Han Tursun andını unutup Er Eşim’e ihanet ederek onun memleketini ele geçirip halkına zulmetmeye başlamıştır. Ancak düşmanı yenerek sağ salim memleketine dönen Er Eşim bu hali görünce ani bir baskınla Han Tursun’u esir almış ve halkın önünde; “*Kataganın han Tursun, seni ant ursorun!*” yani “*Katagan boyundan olan Han Tursun, seni ant çarpsın!*” diyerek üzerine ant içtikleri kılıcıyla eski dostunun boynunu vurdurmuştur.⁸²

2. Ant Kardeşliği ve Andın Uygulandığı Diğer Alanlar

Bozkır Türk kültüründe ant içme törenlerinin ilk başlarda ant kardeşliği için yapıldığı düşünülmektedir. İnanışa göre söz veren kişiler toplum huzurunda kendi kanları ile kımız veya şarap gibi içecekleri karıştırarak kutsal bir içki oluştururlar. Bu kutsal içkiye yine kendi savaş aletlerini batırarak verdiği söze ölünceye kadar sadık kalıp ant kardeşi için kayıtsız şartsız savaşacağını ilan ederler.⁸³ Hatta bu uğurda icap ederse en değerli eşyalarından, ailesinden, gözlerinden ve hayatlarından bile vazgeçebileceğini belirten Alplar böyle bir son durumunda ise bundan şeref ve onur duyacaklarını belirtirler.⁸⁴

⁸² Orazbaev, “Kırgızlarda Bir Gelenek Olarak Yemin Etme ve Yemin için Kullanılan Kelimeler”, 6-7.

⁸³ İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)* (Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2008), 54; İskitlerde kan kardeşliğinin önemiyeti için (Dandamis- Amizokes, Belittas-Basthes, Makentes- Lonkhatas-Arsakomas, Sisinnes- Togaris, Abaukhas-Gyndanes arasındaki dostluk antları). Bkz. Aynı yazar, “Türk Kültür Çevresinde Ant”, 99/101.

⁸⁴ Renate Rolle, *The World of the Scythians* (Los Angeles: University of California Press, 1989), 61.

Türk kültürüne ait meşhur Oğuz destanında bu tip antlarla kurulan sıkı dostluklara örnekler bulmak mümkündür. İşte Kori Han ile ant kardeşi Sarıkulbaş'ın anlatıldığı destan bu duruma açıklık getirir niteliktedir. Hikâyeye göre oğlunun kendisine ihanet ettiğinden şüphelenen Bugra Han şüphelerini yok edip olayı netleştirmek için oğlu Kori Han'ın gözlerine mil çektirerek Endek ovasının kenarında bulunan Div Kayası adındaki heybetli dağa gönderir. İnanişâ göre burada bir ejderha yaşamaktadır. Bu gibi şüpheli durumlarda eğer gönderilen yaralı suçlu ise ejderha onu hemen yiyecektir. Gelen yaralı suçsuz ise ejderha ona zara vermediği gibi yarasını da tedavi edecektir. Kori Han bu şekilde muamele edilip bir deve ve hizmetkar ile yola çıkarılırken onun en yakın komutanlarından olan ant kardeşi (*antlık*) Sarıkulbaş orada yoktur. Sarıkulbaş ant kardeşine yapılan bu kötü muameleyi işitince önce Bugra Han'ı öldürmeyi düşünmüştür. Fakat sonra ant kardeşinin bundan razı olmayacağına karar verip hızla onun peşine düşmüştür. Sarıkulbaş ant kardeşine yetişince Kori Han ona; "*Antlık Sarıkulbaş, benimle dostluk andı içen ey vefalı dostum*" diyerek hitap etmiştir. Daha sonra Kori Han geri dönmesi konusunda ne kadar ısrar etse de Sarıkulbaş ant kardeşini bu tehlikeli yolculukta yalnız bırakmamıştır. Böylece iki ant kardeş ejderhanın yanına beraber gitmiş ve ejderha Kori Han'ın suçsuz olduğunu söyleyerek gözlerini yalayıp iyileştirmiştir. Böylece iki ant kardeş sağ salim memleketlerine dönmüşlerdir.⁸⁵ Görüldüğü üzere Sarıkulbaş ant kardeşi için hayatını tehlikeye atmaktan hiç çekinmemiştir ki ant kardeşliğinin esası da buna dayanmaktadır. Öte yandan bu örnekten çıkarılacak önemli bir sonuç da ant kardeşlerin birbirlerine olan güvenleridir. Hikâyeden anlaşıldığı kadarıyla Sarıkulbaş ant kardeşinin babasına karşı asla bir ihanet içerisinde olmayacağına o kadar inanıyor ki ejderhanın yanına beraber gitme konusunda hiçbir tereddüt göstermiyor. Hatta bir ara kesinlikle haklı olduğuna inandığı ant kardeşine yaptığı bu muameleden dolayı Bugra Han'ı yani ant kardeşinin babasını dahi öldürmeyi düşünmüştür.

Türk kültürüne ait ant geleneğine yalnızca yazılı veya sözlü kaynaklardan ulaşılmamaktadır. Türk inanç sisteminin vazgeçilmez öğeleri olan kurganlardan elde edilen buluntular da bu konu hakkında bizlere önemli ipuçları sunmaktadır. İşte Güney Rusya'da Kul-Oba ve Voronez kurganlarından elde

⁸⁵ Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı, (İstanbul: Enderun Yayınları, 1982), 66-67.

edilen levhalar konuya örnek oluşturmaktadır. Bunlardan birinde altın varak üzerine resmedilen İskit, sağ elinde oldukça süslü ve kıymetli madenden yapılmış “kan çanağı” tutmaktadır. Sol eli ise ok çıkarmak için oktanlığına uzanmıştır. Bu durum bize kaba kan akıtıldıktan sonra savaşçıların silahlarından herhangi birini tastaki içkiye sokarak yemin etmesi uygulamasını hatırlatmaktadır.⁸⁶ Yine İskitlere ait Gaymanova kasesindeki figürlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu uygulama bazen tek kaba iki savaşçının kanının karıştırılarak aynı anda içmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çevredeki savaşçıların tanıklığında gerçekleştirilen bu uygulamadaki inanışa göre dudaklarını yaklaştırarak aynı anda içen alplar ölüme kadar, hatta ölümden sonra dahi birbirlerine sıkı bir şekilde bağlanmışlardır.⁸⁷ Bu inanışta kan ve can aynı şeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla kanları birbirine karışan kişilerin hayatlarının ve ölümlerinin de bir olacağı inancı hakimdir.⁸⁸ Özel bir törenle oluşturulan bu kardeşlik anlayışına Türkler o derece sadık kalmışlardır ki, aynı ana ve babadan olan kardeşlikten farklı görmemişlerdir.⁸⁹ Asıl evlat aile içerisinde hangi hak ve imtiyazlara sahipse kan kardeşliği vasıtasıyla sonradan katılan da aynılardan sahip olmuş, öz evlattan (*toğkan*) farklı görülmemiştir.⁹⁰

Kan kardeşliğiyle kurulan bağdan ve onun öz evlat gibi muamele gördüğünden bahsedilmişken yine “evlat edinme” törenlerinde de ant içme geleneğinin uygulandığını vurgulamak gerekmektedir. Bozkır Türk kültüründe evlatlıklar da kan kardeş gibi verildiği ailenin öz çocuklarının sahip olduğu bütün hukuki haklara sahip olmuştur. Öz babasının ve babalığın “ekzogami”⁹¹ daire-

⁸⁶ Tarhan, “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, 159.

⁸⁷ Rolle, *The World of the Scythians*, 62.

⁸⁸ Özlem Deniz, “Manas ve Seytek Destanlarında Ant İçme Şekilleri”, *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, haz. Emine Gürsoy-Naskali (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 263.

⁸⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 161.

⁹⁰ Erhan Aktaş, “Türklerde ve Macarlarda Ant İçme ve Kan Kardeşliği”, *Acta Turcica* 4/2 (Temmuz 2013), 2.

⁹¹ Bir topluluğun üyelerinin o topluluk içinden kimselerle evlenmesini yasaklayan evlilik düzeni. Türklerde evliliğin yasak olduğu daire en az yedinci göbekten atanın erkek torunlardan teşekkül eden soydur. Kazaklar ve Başkurlarda bu tür akrabalık kırk göbeğe kadar sürdürülür fakat yedinci göbekten evlilik müsaade edilir. Kırgızlar beşinci göbekten evliliğe müsaade eder. Yakutlarda bu yasak dokuzuncu göbeğe kadardır. Anadolu Türkleri de uzaktan evliliği tercih etmektedir. Bkz. Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 344.

sinden evlenemeyen bu evlatlıklara ilerleyen dönemlerde “uşak” denilmeye başlanmıştır. Bu kelime eski Türkçede çocuk demektir. Eski Türklerde bir çocuk uşak olarak verilirken tören düzenlenmesi yaygın bir gelenektir. Yakutlarda düzenlenen bu törenlerde kurban kesilmiş, kesilen kurbanın kırılmamış aşık kemiği çocuğun eline tutturulmuş, evlatlığın anne ve babasına da hediyeler verilmiştir. Daha sonra bu çocuktan sadakat andı içmesi beklenmiştir. Nitekim bıçağını çıkararak serçe parmağını kesen evlatlıklar kanlarıyla kayın ağacı kabuğuna boylarının damgasını resmetmiş sona kanlı bıçaklarını yalayarak ant içmişlerdir.⁹² Bu şekilde aileye dahil olan evlatlık, artık yeni ailesi ve akrabalarının gözünde kan bağıyla bağlı olan herhangi bir bireyden farksız görülmektedir.

Türk kültüründe ant içme geleneğinin sadece kendi aralarında değil beyler veya hükümdarlar seviyesinde başka devlet adamlarıyla da yapıldığı görülmektedir.⁹³ Burada; MÖ. 1. yüzyılda Hun hakanı Ho-han-hsieh ile Çin elçileri Çan ve Mın arasında iki devlet tarafından onaylanarak kabul edilen saldırmazlık anlaşması örnek olarak verilebilir. Buna göre Çin vakanüvisleri olayı şöyle kaydetmişlerdir: Hun Hakanı ve başbuğları ile Çin elçileri No-Şuy ırmağının doğusundaki Hun dağına çıktılar ve bir beyaz at kurban edip şu akti imzaladılar;

*“Han (Çin) ve Hunlar akrabadır: nesiller boyu birbirlerini aldatmazlar, birbirlerine saldırmazlar, hırsızlık olaylarını birbirlerine bildirirler. Hırsızları cezalandırırlar, zararlarını öderler, iki taraftan birine düşman saldırırsa askerleri ile yardım ederler. Bu andı kim bozarsa Tanrı'nın cezasına çarpılsın, nesiller boyunca andın cezası altında inlesin”.*⁹⁴

Bundan sonra atın kanını şarapla karıştıran Hakan kılıcının ucunu bu içkiye batırdı ve Yüeci Han'ının kafatasından yapılmış kaptan beraber içerek kan yemini ettiler.⁹⁵

⁹² Abdülkadir İnan, “Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7/3 (1948), 130-134.

⁹³ Durmuş, “Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar”, 101.

⁹⁴ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 318.

⁹⁵ Ch'ü-Hsün, *The Ching Lu Shen Shrines of Han Sword Worship in Hsiung Nu Religion*, 223.

Yine Uygurların da Hunlar gibi Çin ile yaptıkları saldırmazlık anlaşmasında ant içme ritüelini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Çin hükümdarının yönettiği törendeki kayıtlar şu şekildedir:

Göğün oğlu Tang uzun yıllar yaşasın. Uygur kağanlığı da uzun yıllar yaşasın. İki devletin komutanları ve bakanları şerefine içilsin. Her kim bu antlaşmayı bozarsa, onun ordusunun bütün askerleri yok olsun ve onun soyu soppu kurusun. Ant şarabı getirildiği zaman Uygur bakanları da şöyle dediler: Biz de senin andınla ant içeriz.⁹⁶

Bizans tarihçisi Menander tarafından kaydedilen ve Bizans ile Avarlar arasındaki sözleşmeyi teyit etmek gerekçesiyle içilmiş olan ant devlet adamları arasındaki ant geleneğinin VI. yüzyıla ait güzel bir örneğidir. Menander'ın kayıtlarına göre Avar hakanı Bayan şöyle ant içmiştir:

*"Sava üzerinde köprü kurmakla Romalılara karşı zarar vermek niyetinde isem ben Bayan mahvolayım; bütün Avarlar mahvolsun, gök üstümüze yıkılsın, gök tanrının ateşli okları bizleri öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın; Sava suyu taşarak bizleri yutsun."*⁹⁷

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Bizans bu ant uygulamalarını sadece Avarlarla değil Bulgarlarla da yapmıştır. Bizans üzerine birçok sefer düzenleyen Bulgar Han'ı Kırımş Han bu akınları durdurmak ve otuz yıl boyunca sürecek bir barış tesis etmek istediğinde kılıcını önüne koymuş ve sulh için kılıç üzerine yemin etmiştir. Aynı şekilde Bizans elçisine de yemin ettiren Han daha sonra geleneksel olarak töreni sonlandırmak için kurban kestirmiştir. 1251-52'de son Latin İmparatoru Baudouin de Kumanlarla ittifak ederken aynı şekilde kanlarını akıtıp su ile karıştırarak karşılıklı içmiş ve kılıç üzerine yemin etmişlerdir.⁹⁸

Bir başka ant içme geleneğini de üstün olanın hükümdarlığı veya beyliği kabul edilerek bağlılık bildirilen törenlerde görmekteyiz. Bilindiği üzere Ka-

⁹⁶ Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Ant", 105.

⁹⁷ İnan, Makaleler ve İncelemeler, 318.

⁹⁸ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 396.

ğanın düzenlediği törenlerde yakınları ve beyleri, yaş ve rütbeye göre belli bir nizamda karşısına ve yanına dizilirlerdi. Türk kültüründe genel olarak “*orun*” adıyla anılan bu nizama Kaşgarlı Mahmut “*kuram*” demiştir.⁹⁹ Bu törende Hükümdar katılanlara ihsanda bulunup yemek ikram ederken bir yandan da Oğuzların “*tolu*”¹⁰⁰ olarak isimlendirdiği içi şarap dolu kadehler sunulurdu. Bu şarap kadehlerinin sunumu esnasında küçükler büyüklere bağlılığına dair ant içerken orada bulunan herkes doğal olarak hükümdara sadakat yemini etmiş oluyordu.¹⁰¹ Yine Plano Carpini’nin seyahatnamesinde anlattığı, 1246 yılında tahta çıkarılan Güyük Han’ın kendisine verilen hükümdarlık karşısında bölgenin ileri gelenleri ve beylerinden istediği itaat antlaşması bahsi geçen duruma örnek niteliğindedir. Buna göre;

“Bütün ileri gelenler otağda toplandıktan sonra ortalarına bir altın taht koyup Güyük’ü üzerine oturtular ve önüne bir kılıç koyarak ondan hükümdarları olmasını istediler. Güyük ise ölmek ve öldürmek dâhil vereceği her türlü emre itaat etmeleri durumunda bu isteklerini kabul edeceğini dile getirince oradakilerin hepsi bunu kabul etti”.

Bundan sonra Han, “*benim en ufak sözüm kılıç gibi kessin*” dedi ve karşılıklı ant içilmiş oldu.¹⁰²

Göyük Han örneğinde olduğu gibi ant içerek Han ilan edilme geleneğini Cengiz döneminde de görmekteyiz. Hikâyeye göre Camuha’nın yönetiminin bıkarak Temucin’in yanına gelen Altan, Huçar ve Saça-beki kendi aralarında konuştuğundan sonra Temuçin’e şunları söylediler:

“Biz seni han yapmak istiyoruz. Temuçin, sen han olursan, biz

⁹⁹ Kaşgarlı Mahmut, *DLT*, Cilt I, 413.

¹⁰⁰ Tüm Asya toplumlarında sözün büyük önemi vardı. Bu bakımdan and-içme törenlerinde kullanılan kadeh (tolu) özel olarak yapılar ve Türk toplumlarının çeşitli kutsal hayvanları bu kadehlerde şekillenirdi. Bu ant-içmeye yarayan kadehlerin birçoğu boynuz gibi eğridir. Her birinde, İslâmiyetten önceki Türk toplumlarında kutsal sayılmış olan geyik, at, vaşak, aslan, pars ve özellikle dağ keçisi gibi hayvan motifleri bulunuyor. Bkz. Berkmen, “Türk Kültüründe Ant Geleneği”, 2.

¹⁰¹ Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, 124.

¹⁰² Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, çev. Ergin Ayan. (Trabzon: Derya Kitapevi, 2000), 122.

düşmanlara karşı öncü olarak yürürüz... Savaş günlerinde emrine itaat etmezsek... Sulh günlerinde ittifakı bozarsak, bizi kendi adamlarınızdan, kadın ve çocuklarımızdan ayırıp sahipsiz memleketlere sür!".

Beyler böyle söyledikten sonra Temucin için ant içerek onu Çinggis-hahan (*Kağan*) unvanıyla hükümdar ilan ettiler.¹⁰³

İskitlerden Togaris'in dostluk antlarıyla ilgili bahsettiklerinden anlaşıldığı kadarıyla onların da bilhassa nüfuzlu ve yiğit kişilerle ant içebilmenin yollarını aradıkları görülecektir. Togaris'in anlatımına göre, İskitler ne zaman büyük işler başarabilecek bir yiğit görseler onun başına üşüşüp yaranmak için mücadele ederlermiş. Seçtikleri adamı razı ettikten sonra ise birbirlerinden ayrılmamaya ve gerekirse birbirleri uğrunda ölmeye ant içerek kuvvetli bir dost bulmanın huzurunu yaşarlarmış.¹⁰⁴

Güçlü olanının dostluğunu kazanmak veya ona itaat etmek şeklinde yorumlayacağımız bu ant geleneğinin Dede Korkut kitabında da yer aldığını görmekteyiz. Buna göre Beyrek'in Kazan'a asi olmayacağı ve onun emrinden çıkmayacağına yönelik içtiği ant şu şekildedir:

"Ben Kazan'ın nimetini çok yemişim, bilmezsem gözüme dursun!

Kara koç kazılık atına çok binmişim, bilmezsem bana tabut olsun!

Güzel kaftanlarını çok giymişim, bilmezsem kefenim olsun!

Al bargâh otağına çok girmişim, bilmezsem bana zindan olsun!"¹⁰⁵

Bozkır Türk kültüründe ant içme geleneğinin uygulama alanlarından birini de ihtişamlı törenlerde yapılan güç gösterileri şeklinde görmekteyiz. Kafatasından yapılan kadehlerin kullanıldığı bu törenlerle ilgili etkileyici bir örnek Herodot'un anlatımında karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, Türk kültüründe kafatasından yapılan kupaların sahipleri halkın ileri gelenlerinden biri ise genellikle savaşta öldürdükleri en kudretli düşmanlarının kafataslarının içlerini altın ile kaplatırlardı. Sonrada kendileri açısından Alplık derecelerini

¹⁰³ Moğolların Gizli Tarihi, s. 56-58.

¹⁰⁴ Durmuş, "Türk Kültür Çevresinde Ant", 99.

¹⁰⁵ Özçelik, Dede Korkut -Dresden Nüshası-, 771.

ve belki de ekonomik güçlerini gösteren bu gurur verici kadehlerle en değerli konuklarına içki ikramında bulunurlardı. İşte bu gurur verici uygulamalardan birini Herodot şu şekilde anlatmaktadır:

*“İşte bir de bütün başlara değil de yalnız en nefret ettikleri düşmanlarının başlarına yaptıkları: Kafatası kaşlar hizasından biçilir, içerisi temizlenir; dışını fakirler ham öküz derisiyle kaplarlar, zenginler de dışını öyle kaplamakla beraber, içini altınla kaplarlar ve kupa olarak kullanırlar. Hatta kendi yurttaşlarına da, eğer araları açılır ve onu kralın önünde yenerlerse, aynı şeyi yaparlar. Hatırı sayılır bir konuk ziyaretlerine gelirse, bu kafaları onlara da gösterirler ve açıklamakta da kusur etmezler ki, bu adamlar kendi uluslarından oldukları halde, kendilerine karşı savaş açmışlar ve yenilmişlerdir, bunu bir soyluluk belirtisi sayar ve övünürler. Yıldı bir, her vali kendi bölgesinde bir krateros içerisinde su ve şarabı karıştırır; bir düşman yenmiş olan her İskit gelir içer; alacağında böyle bir başarı olmayanlar bu onur şarabından içemezler; hor görülür ve kenarda kalırlar, bu hal en ağır hakarettir. Buna karşılık çok sayıda düşman öldürmüş olanlar, iki kupayla gelir ve üst üste içerler”.*¹⁰⁶

Chavannes'in Çin kaynaklarından bildirdiğine göre aynı uygulama Hunlarda da mevcuttur. Hun Yabgusu Lao-şang Yüe-çe hükümdarının kafatasını böyle yapmış ve içkisini bundan içmiştir.¹⁰⁷

Yaptığı hile ya da kusur karşısında af dilemek için verilen sözde Türk kültüründe bir çeşit ant içme uygulamasıdır. Burada genelde af dileyen galip gelenin kılıcının altından geçerek boyun eğdiğini ve bu hareketiyle bağışlanmak istediğini bildirir.¹⁰⁸ Bu nedenle kültürde galip gelenin kılıcının altından geçmek hayatı karşılığında ona boyun eğmek, sözünden çıkmamak ve bu şekilde af dilemek anlamlarını içermektedir. Dede Korkut hikâyelerinde bu türden ant içme uygulamaları ile karşılaşmaktayız. Hikâyede Beyrek'i tuzakla

¹⁰⁶ Herodot, *Herodotos Tarihi*, Cilt. IV, 33-34.

¹⁰⁷ Edouard Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, çev. Mustafa Koç (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), LXV-LXX.

¹⁰⁸ Kürşat Koçak, *Eski Türklerde Deolet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyeti Girişine Kadar)*. (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 159.

düşmana esir düşürerek nişanlısını elinden almaya çalışan Yalancı oğlu Yaltacuk yaptığı hileden sonuç alamamıştır. Tuzaktan kurtulup sağ bir şekilde ortaya çıkan Beyrek'i karşısında görünce önce kaçmak isteyen Yaltacuk başaramayınca onun kılıcının altından geçerek af dilemiştir. Beyrek de onu affederek yaşamasına izin vermiştir.¹⁰⁹

Dede Korkut hikayelerindeki af dilenme geleneğin Baburname'de de rastlamaktayız. Burada da yine silah altından geçme âdeti itaat ve teslimiyetin sembolü olmuştur. Buradaki en önemli uygulama teslim olanın galip olan karşısına çıkarken boynuna kuşağını ve silahını asmasıdır. Nitekim önceleri Babur'un yanında komutanlık yaparken sonraları Esfera kalesine giderek ona muhalefete başlayan İbrahim Saru, kale kuşatılınca canını kurtarmak için af dilemiştir. Babur'un huzuruna çıkarken adet üzere kılıç ve ok kılıfını boynuna asan komutanın af dileği kabul edilmiştir. Yine kendisine muhalefet eden Kalat kalesi üzerine yapılan seferde başarı elde eden Babur, Ferruh Argun ve Kara-Bulut'u da aynı şekilde affetmiştir.¹¹⁰

Kılıç altından geçerek ant içmek af dilenmek için kullanılırken, kılıç ya da bıçak gibi kesici aletlerin üzerinden atlamak ise sır saklamak için verilen sözlerde kullanılır. Bu uygulamada ortaya bir kılıç getirilir ve kendisine sır verilen kişi "bu sırrı saklayacağım" veya "bu işi göreceğim için bıçaktan atlıyorum" der. Bu en büyük yemin olarak kabul edilir. Bıçaktan atladıktan sonra o sırrı saklamayan veya o işi görmeyen kişi en adi insan sınıfından sayılmaktadır.¹¹¹

Ant içme geleneğini bazı durumlarda kişinin bir hedefe ulaşabilmek için verdiği sözlerde de görmekteyiz. Bununla ilgili örneklere yine Dede Korkut hikayelerinde rastlarız. Örneğin, Segrek'in evlenirken kardeşinin tutsak olmasını öğrenmesi üzerine yaptığı ant bunlardandır. Buna göre Segrek eşinin yanında şu ifadeleri kullanır: "Kılıcıma doğranayım, okuma sançıluyım, oğlum doğmasın, doğarsa on yaşına varmasın, ağabeyimin yüzünü görmeyince, ölmüş ise kanını almayınca bu gelin odasına girersem."¹¹²

¹⁰⁹ Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 57.

¹¹⁰ Zahirreddin Babur, *Baburname -Babur'un Hatıratı-*, çev. Reşit Rahmeti Arat (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 47/246.

¹¹¹ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, 323.

¹¹² Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 126.

Bir isteğinin gerçekleşmesi durumunda verilen sözler de bu bağlamda birer ant içme geleneği olarak değerlendirilmelidir. Bu tip antlar genel olarak çocuk sahibi olmak isteyen kişiler tarafından yapılmıştır. Bunların örneklerini de yine Türk kültür dairesine ait destanlarda görmekteyiz. Örneğin, Tatarların Kuzı Kürpeç Bilen Bayansılı Destanı'nda Ak Han ile Kara Han'ın eşleri hamile olur ve çocuklarının biri kız diğersinin erkek olması halinde onları evlendirmeye ant içerler. Bu destanın Başkurtlardaki varyantında da aynı şekilde böyle bir vaat bulunmaktadır. Başkurtların Kuzıyürpes Destanı'nda Sarıbay, Karabay'a kızını verdiğini söyler ve ikisi herkesin önünde el sıkışır anlaşır- lar.¹¹³

Bozkır Türk kültüründe ant içme geleneğinin şamanlığa geçiş törenlerinde de yer aldığını görmekteyiz. Yakutlarda kalabalıkların önünde yapılan bu törenler genel olarak daha tecrübeli ve ihtiyar bir şaman tarafından yönlendirilir. Genç şaman adayı bir dağın tepesine çıkarılır. Dokuz delikanlı ve dokuz genç kız şaman adayının sağında ve solunda yerlerini alırlar. Cübbesi giydirilen genç şamanın eline at kıllarıyla süslenmiş asa verilir. Daha sonra şaman olacak genç ihtiyar şamanın sözlerini tekrarlar. Bu sözler genel olarak zor durumda kalanlara her ne olursa olsun yardım etmekten geri durmayacağına dairdir. Bunun için bildiği kutsallar üzerine yemin eden genç böylece andını içmiş ve şamanlığa adım atmış olur.¹¹⁴

Sonuç

Sonuç olarak bozkır Türk kültüründe en eski devirlerden itibaren görülen ant içme geleneğinin karşılıklılık ilkesi doğrultusunda; kişiler, boylar hatta devletler arasında uygulanan bir çeşit dostluk nişanesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Önemli olanları büyük topluluklar önünde gerçekleştirilen ve bağlayıcılık özelliği taşıyan bu törenlerdeki ant kardeşliklerinin alelade dostluklardan farklı olarak kişiye büyük sorumluluklar yüklediği tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır.

¹¹³ Abdulsalam Arvas, "Türk Destanlarında "Ant İçme" Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler", *folklor/edebiyat* (2019), 1003.

¹¹⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006), 76-78.

Sözünden dönülmesi veya yalan yere ant içilmesi durumunda, huzurunda ant içilen kutsallar tarafından kesinlikle lanetleneceği ve cezalandırılacağına inanılan bu gelenekte Türk kültürüne ait birçok kutsal kullanılmıştır. İşte Türklerin savaş mabudu olarak kabul ettikleri kılıçları ile balta, bıçak, ok ve yay gibi savaş aletleri - ki bunların kutsal kabul edilmesinin önemli bir sebebi de yapıldıkları malzemenin yani demirin mitsel gücüyle alkalıdır- bunlardır. Yine bu mitolojik demiri işleyen kutsal demircilerin kullandığı körük ve örsler, canileri ve sözünden cayanları cezalandıracağına inanılan ayının postu veya kafası, konar-göçer yaşamın en önemli ihtiyaçlarından olan ve her daim bozkır Türk'ünün yanında yer alan kutsal atları, Tanrıdan aldıkları güç ve ruhtan dolayı kutsal olduklarına inanılan Ay ve Güneş, kutsal Yer-su ruhlarının önemli temsilcilerinden heybetli dağlar, Türklerin atalarını dayandırdıkları ağaçlar ve diğer kutsal kabul ettikleri doğa olayları ile yer, su, ata ruhları, anne sütü ve buğdaylar gerek ant törenlerinde kullanılan gerekse de ölerinde ve şahitliğinde ant içilen kutsallardır.

Bahsi geçen kutsallar eşliğinde ant içen Türkler bu sayede birbirlerini korumak için canlarını dahi düşünmeden verecekleri sağlam dostluklar elde etmişlerdir. Bu durum bozkırın sert iklimi ve çetin rakipleriyle başa çıkmada onlara fevkalade kolaylık sağlamıştır. Buna rağmen ant içme geleneğinin yalnızca bu alanda kullanıldığını söylemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim sadece sıradan kişiler değil beyler ve devlet adamları seviyesinde de uygulandığını gördüğümüz bu geleneğin; evlat edinme törenlerinde, kendinden üstte olana bağlılık bildirildiğinde, güç gösterişi için yapılan ihtişamlı törenlerde, yapılan kusur karşısında af dilenmekte, bir hedefe ulaşmak için veya isteğinin gerçekleşmesi durumunda ve şamanlığa geçiş törenleri gibi birçok alanda uygulandığını görmekteyiz.

Kaynakça

- Aktaş, Erhan. "Türklerde ve Macarlarda Ant İçme ve Kan Kardeşliği". *Acta Turcica* 4/ (Temmuz 2013), 1-5.
- Anohin, A V. *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Konya: Kömen Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Arvas, Abdulselam. "Türk Destanlarında "Ant İçme" Ritüeli Üzerine Bazı Tespitler". *folklor/edebiyat* 25/100 (2019), 997-1009.

- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2007.
- Berkmen, Haluk. "Türk Kültüründe Ant Geleneği". *Türk Dünyası Tarih Dergisi* (Mart 2015), 1-4.
- Caferoğlu, Ahmet. *Eski Uygur Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Chavannes, Edouard. *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. çev. Mustafa Koç. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Ch'ü-Hsün, Kao. "The Ching Lu Shen Shrines of Han Sword Worship in Hsiung Nu Religion". *Central Asiatic Journal*, 5/3 (1960), 221-232.
- Cline, W. *Mining And Metallurgy In Negro Africa*. Paris: George Banta Publishing Company, 1937.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Deniz, Özlem. "Manas ve Seytek Destanlarında Ant İçme Şekilleri". *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. hz. Emine Gürsoy-Naskali. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Diyarbakirli, Nejat. *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Durmuş, İlhami. *İskitler (Sakalar)*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 2008.
- Durmuş, İlhami. "Türk Kültür Çevresinde Ant". *Milli Folklor* 21/84 (2009), 97-106.
- Durmuş, İlhami. "Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Unsurlar". *Milli Folklor* 23/89 (2011), 100-108.
- Durmuş, İlhami. "Bozkır Kültür Çevresinde At, Göçer-ev ve Demir". *Gazi Üniversitesi Asya Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 19-35.
- Eliade, Mircea. *Demirciler ve Simyacılar*. çev. Mehmet Emin Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Eliade, Mircea. *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2017.

- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınevi, 6. Basım, 1984.
- Ergun, Metin. "Türk Ağaç Kültü İnancının Dede Korkut Hikayelerindeki Yansımaları". *Bellekten* 46/1 (1998), 71-80.
- Ergun, Pervin. "Türk Kültüründe Ağaç Kültü". *Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları* (Ankara: 2004), 17-66.
- Esin, Emel. "The Horse in Turkic Art". *Central Asiatic Journal* 10/3 (1965), 167-227.
- Esin, Emel. *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- Esin, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Forbes, Robert James. *Metallurgy in Antiquity*. Netherlands: Leiden, 1950.
- Forbes, Robert James. *Studies in Ancient Technology* Vol. IX. Netherlands: E.J. Brill Leiden, 1964.
- Gökbel, Ahmet. *Kıpçak Türkleri (Siyasi ve Dini Tarihi)*. İstanbul: Ötüken, 2000.
- Gökdemir, Gönül. "Türk Mitolojisinde "Yemin-Ant" Müessesesi". *Millî Folklor* 15/59 (2003), 60-72.
- Gökçimen, Ahmet. "Türkmen İrımları (Halk İnanışları) ve İşlevleri". *Millî Folklor* 87 (2010), 148-158.
- Göksu, Erkan. *Türk Kültüründe Silah*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973.
- Gömeç, Saadettin. "Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 21/33, (2003), 79-104.
- Güç, Ahmet. "Güneş", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1996), 14/288-291.

- Hassan, Ümit. *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 5. Basım, 2015.
- Herodotos. *Herodotos Tarihi*. çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Holmberg, Uno. *The Mythology Of All Races*. Cilt. IV. New York: Cooper Square Publishers, 1964.
- Ishjants, N. "Nomands in Eastern Central Asia". *History of Civilizations of Central Asia (The development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250)*. ed. Janos Harmatta. 2/146-165. Paris: Unesco Publishing, 1994.
- İnan, Abdülkadir. "Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler". *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7/3 (1948), 127-137.
- İnan, Abdülkadir. "Hurafeler ve Menşeleri". *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (Batıl İnanışlar Serisi I)*. Ankara: Nur Matbaası, 1962.
- İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006.
- Johann de Plano Carpini. *Moğol Tarihi ve Seyahatname*. çev. Ergin Ayan. Trabzon: Derya Kitapevi, 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 23. Basım, 2003.
- Kaşgarlı Mahmut. *Divanü Lugat-it-Türk*. çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985.
- Koçak, Kürşat. *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyeti Girişine Kadar)*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Kuun, Comes Geza. *Codex Cumanicus*. Budapestini: Academie Hung, 1880.

- Küçükerman, Önder vd. *Anadolu Sanayi ve Tasarım Tarihinin Ayak İzlerinde Maden Döküm Sanatı*. İstanbul: Türk Demir Döküm Fabrikaları Genel Müdürlüğü, 1994.
- Lessing, Ferdinand D. *Moğolca – Türkçe Sözlük*. çev. Günay Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Melyukova, A I. “Scythians Of Southeastern Europe”. *Nomads Of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*, ed. Jeannine Davis Kimball - Vladimir A. Bashilov and Leonid T. Yablonsky. 27-63. Berkeley: Zinat Press, 1995.
- Minns, E H. *Scythians and Greeks*. Cambridge: University Press, 1913.
- Moğolların Gizli Tarihi*. çev. Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Okladnikov, A P “Tarihin Şafağında İç Asya”. çev. Alaeddin Şenel. *Erken İç Asya Tarihi*. drl. Denis Sinor. 61-141. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Orazbaev, Mayrambek. “Kırgızlarda Bir Gelenek Olarak Yemin Etme ve Yemin için Kullanılan Kelimeler”, *Acta Turcica* 4/2 (Temmuz 2013), 1-15.
- Orozbekov, Sagınbay. *Manas*. Frunze: Kırgızistan Yayınları, 1982.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. Cilt I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Özçelik, Sadettin. *Dede Korkut –Dresden Nüshası-*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2. Basım, 1971.
- Pamir, Aybars. “Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm’in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukuku’na Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/4, (2003), 155-186.
- Radloff, Wilhelm. *Sibirya’dan*. çev. Ahmet Temir. İstanbul: Maarif Basımevi, 1956.
- Rasonyi, Laszlo. *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1993.

- Rickard, Thomas Arthur. "The Use of Meteoric Iron", *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 71/1(2) (1941), 55-66.
- Rolle, Renate. *The World of the Scythians*. Los Angeles: University of California Press, 1989.
- Roux, Jean Paul. "Türk Göçebe Sanatının Dini Bakımdan Anlamı". *Türk Kültürü El Kitabı (İslamiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar)* 2/1a (1972), 74-110.
- Roux, Jean Paul. *Türklerin Tarihi (Pasifik'ten Akdeniz'e 2000 Yıl)*. çev. Aykut Kazancıgil - Lale Arslan Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Roux, Jean Paul. *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam. Ankara: Bilgesu Yayınevi, 2011.
- Seyidof, Mireli. "Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında-II". çev. Yavuz Akpınar. *Kardaş Edebiyatlar Dergisi* 3 (1982), 36-43.
- Sinor, Denis. "(Kök) Türk İmparatorluğunun Kuruluşu ve Yıkılışı". çev. Talat Tekin. *Erken İç Asya Tarihi*, drl. Denis Sinor. 383-425. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Şeşen, Ramazan. *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.
- Tarhan, Taner. "İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri". *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23 (1969), 145-170.
- Tarhan, Taner. "Eskiçağda Kimmerler Problemi". *VIII. Türk Tarih Kongresi*. 1/355-370. Ankara: Türk Tarih Kurumu, Ekim 1976.
- Tarhan, Taner. "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler". *Türkler Ansiklopedisi*. I/597 610. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı*. İstanbul: Enderun Yayınları, 2. Basım, 1982.
- Yudahin, K K. *Kırgız Sözlüğü*. çev. Abdullah Taymas. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. çev. Reşid Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.

Yusupov, Keneş. *Manas Destanı*. çev. Fikret Türkmen - Alimcan İneyet. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.

Zahireddin Babur. *Baburname - Babur'un Hatıratı-*. çev. Reşit Rahmeti Arat. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.